

एस. सी. आर.

सर्वोच्च न्यायालय अहवाल

533

भागूभाई दुल्लाभाई भंडारी

वि.

द डिस्ट्रिक्ट मेजिस्ट्रेट, ठाणे आणि इतर

(संबंधित याचिकेसह)

[एस. आर. दास सी. मुख्यन्यायामूर्ती, जगन्नाथदास जगन्नादास, वेंकटरामा अय्यर,

बी. पी. सिन्हा आणि जाफर इमाम न्यायमूर्ती]

मुंबई पोलिस कायदा, 1951 (1951 चा मुंबई कायदा XXII),

कलम 56— घटनात्मक वैधता-बहिष्काराचा आदेश-निर्बंध
वाजवीपणा-"साक्षीदार", कलमातील शब्दाची व्याप्ती-भारतीय पोलीस दल किंवा
सीमाशुल्क विभागाच्या सदस्यांना लागू होते का - भारतीय संविधान, कलम 19.

मुंबई पोलीस कायदा, 1951 चे कलम 56 हे असंवैधानिक नाही

आणि संविधानाच्या कलम 19 च्या तरतुदींचे उल्लंघन करत नाही.

गुरबचन सिंग विरुद्ध मुंबई राज्य ([1952] एस. सी. आर. 737)

चा आधार

या कलमाची अंमलबजावणी आकर्षित करण्यासाठी संबंधित अधिकाऱ्याचे समाधान झाले पाहिजे की साक्षीदार सार्वजनिकरित्या पुरावा देण्यास पुढे येऊ इच्छित नाहीत, परंतु सर्व साक्षीदार पुरावा देण्यास तयार नाहीत हे दर्शविणे आवश्यक नाही. कलमाच्या अटी 'साक्षीदार' या शब्दाचा कोणताही प्रतिबंधित अर्थ दिला जाण्याचे समर्थन करत नाहीत आणि तो पोलीस दलाचे सदस्य आणि सीमाशुल्क विभागाचे कर्मचारी आणि अधिकाऱ्यांनाही लागू होतो.

गुरबचन सिंग विरुद्ध मुंबई राज्य ([1952] एस. सी. आर. 737), या व्दारे स्पष्ट केले.

कलम 56 मुंबई पोलीस कायदा, 1951 नुसार, सदर याचिका सादर करणा-याच्या विरोधात बहिष्काराचा आदेश जारी करण्यात आला होता, ज्याद्वारे त्याला बृहन्मुंबईच्या मर्यादेबाहेर जाण्यास आणि विहित परवानगीशिवाय, दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी, सदर भागात प्रवेश न करण्याचे निर्देश देण्यात आले होते; आणि त्यानंतर सदर व्यक्तीच्या विरोधात प्रलंबित असलेल्या खटल्यात हजार राहण्यासाठी बृहन्मुंबईमध्ये प्रवेश केला, ज्यामध्ये अटकेचे वॉरंट जारी करण्यात आले होते. बहिष्कार आदेशाचा भंग केल्याबद्दल त्याला दोषी ठरवण्यात आले आणि त्याने असा युक्तिवाद केला की त्याची शिक्षा ही स्वतःच निर्बंधांच्या अवास्तवपणाचे संकेत आहे.

असे मानले गेले की निर्बंध अवास्तव असल्याचे म्हटले जाऊ शकत नाही, कारण याचिकाकर्त्याने विहित प्राधिकरणाची पूर्व परवानगी घेऊन खटला आणि दोषसिद्धी टाळू शकली असती.

आदेश जगन्नाथादास न्यायमूर्ती - जर हे प्रकरण रेस इंडीग्रा होते, तर मला कलम 56(b) बॉम्बे पोलीस अॅक्ट 1951ची वैधता कायम राखण्यात अडचण जाणवायला हवी होती. जोपर्यंत त्याने निर्दिष्ट प्रकरणांमध्ये येणाऱ्या गुन्ह्यांच्या अधिक गंभीर वर्गांना त्याच्या वापराचे सीमांकन केले नाही.कार्यकारी अधिकाऱ्यांना एखाद्या व्यक्तीला दोन वर्षांपर्यंतच्या कालावधीसाठी बाहेर काढण्याचा अधिकार देणारी तरतूद वाजवी धरण्यातही मला अडचण जाणवायला हवी होती.

मूळ अधिकारक्षेत्र: याचीका क्रमांक 439 आणि 440 सन 1955

मूलभूत अधिकार अंमलबजावणीसाठी भारतीय अनुच्छेद 32
अंतर्गत याचिका.

एच. एच. जे. उमरीगर आणि आर. ए. गोविंद याचिका क्र.
439.सन 1955 मधिल याचिकाकर्तासाठी

1955 च्या याचिका क्रमांक 440 मधील याचिकाकर्त्यासाठी जे.
बी. दादाचंजी.

प्रतिवादींसाठी भारताचे महाधिवक्ता एम. सी. सीतलवाड, बी. सेन
आणि आर. एच. ढेबर

8 मे. 1956. एस. आर. दास न्यायमूर्ती आणि वेंकटरामा अय्यर,
बी. पी. सिन्हा आणि जाफर इमाम न्यायमूर्ती करीता न्यायनिर्णय सिन्हा
न्यायमूर्तीनी दिला. जगन्नाथ दास न्यायमूर्तीनी वेगळा न्यायनिर्णय पारीत केला.

न्यायमूर्ती सिन्हा - राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 32 अंतर्गत दाखल
केलेल्या या याचिकांमध्ये कलम 56 च्या विशेष संदर्भासह, तसेच कायद्याच्या त्या
कलमांतर्गत त्यांच्याविरुद्ध जारी केलेल्या आदेशांच्या संदर्भात, 1951 च्या मुंबई
पोलीस कायदा, XXII (ज्याला यापुढे 'कायदा' म्हणून संबोधले जाईल) च्या काही
तरतुदींच्या घटनात्मकतेला आव्हान दिले आहे.

1955 च्या याचिका क्रमांक 439 मध्ये बाबूभाई दुल्लभभाई भंडारी
हे याचिकाकर्ते आहेत आणि ठाण्याचे जिल्हा दंडाधिकारी, पोलीस उपअधीक्षक
आणि उपविभागीय पोलीस अधिकारी, भिवंडी विभाग, जिल्हा ठाणे आणि मुंबई
राज्य हे प्रतिवादी 1,2 आणि 3 आहेत. याचिकाकर्ते हे भारतीय नागरिक आहेत
आणि पश्चिम रेल्वेवरील भिलड या रेल्वे स्थानकावर गवताचा व्यापार करतात.21
जानेवारी 1955 रोजी पोलीस उपअधीक्षक आणि उपविभागीय पोलीस अधिकारी,
भिवंडी विभागाने कायद्याच्या कलम 56 अंतर्गत खालील अटींमध्ये नोटीस
बजावली:-

नं. एक्स्ट. 3/1 सन 1955 चा

पो. उपअधिक्षक कार्यालय, भिवंडी,

भिवंडी दि. 21-01-1955

(I) मी, श्री. सी. व्ही. बापट, पोलीस उपअधिक्षक आणि उपविभागीय कार्यालय भिवंडी उप-विभाग, जिल्हा ठाणे, तुम्हाला, श्री. भागू दुबल भंडारी उर्फ भगवानभाई दुल्ला भाई जाधव राहणार भिलड, जिल्हा ठाणे नोटीस देतो की, असे ठरले आहे की, तुम्ही स्वतः ठाणे जिल्हा बाहेर जावे आणि मुंबई पोलीस कायदा, 1951 च्या कलम 56 अंतर्गत आदेश पारित केल्याच्या तारखेपासून दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी तुम्ही सदर जिल्ह्यात प्रवेश करू नये किंवा परत येऊ नये, अशी नोटीस खालील कारणांसाठी देतो:-

(II) भिलाड आणि आसपासच्या भागात तुमच्या खालील क्रियाकलापांमुळे भीती, धोका व वैयक्तिक आणि मालमत्तेची हानी झाल्याचा पुरावा समोर येत आहे:

(1) तुम्ही परदेशी दारूच्या तस्करीचा व्यवहार करत आला आहात आणि गावकऱ्यांना आणि इतर योग्य विचारांच्या व्यक्तींना गुन्हेगारी धमक्या देऊन आणि शारीरिक हिंसाचार करून गुप्ततेचा पडदा ठेवला आहे.

(2) तुमचे उपक्रम गेल्या पाच वर्षांपासून तुमच्या सारख्याच उपक्रमांच्या निरंतरतेमध्ये आहेत, जे खालीलप्रमाणे आहेत:-

(अ) तुम्ही तुमच्या सहकाऱ्यांच्या मदतीने लोकांवर गुन्हेगारी हल्ला केला आणि गावकऱ्यांच्या मनात दहशत निर्माण करण्याकरीता हिंसक कृत्ये केली, जेणे करून त्यांनी तुम्हाला किंवा तुमच्या माणसांना आव्हान देऊ नये.

(ब) तुम्ही तुमच्या टोळीच्या मदतीने केंद्रीय उत्पादन शुल्क आणि सीमाशुल्क अधिकाऱ्यांना गुन्हेगारी स्वरूपात मारहाण आणि धमकावत आहात, जेणेकरून ते तुमच्या राष्ट्रविरोधी, समाजविरोधी आणि बेकायदेशीर कारवायांकडे लक्ष देऊ शकणार नाहीत. तुमच्या बेकायदेशीर आणि धोकादायक कारवायांमुळे तुम्हाला केंद्रीय उत्पादन शुल्क आणि सीमाशुल्क अधिकारी आणि भिलड परिसरातील लोक आणि गावकरी खूप भीतीदायक समजून ते सतत त्यांच्या स्वतःला मुलाला आणि मालमत्तेला धोका असल्याच्या गंभीर भीतीखाली काम करत असतात.

(क) तुम्ही आणि तुमचे सहकारी गावकऱ्यांना कायदेशीर मार्गांचा अवलंब करण्यापासून रोखण्यासाठी त्यांच्यावर गुन्हेगारी धमकीचा वापर करीत होता आणि आहात.

(III) की तुम्ही आणि तुमचे सहकारी देखील विना परवाना बंदुका बाळगतात, जी भिलाड आणि शेजारच्या गावांतील गावकऱ्यांच्या तसेच जिल्हा आणि केंद्रीय उत्पादन शुल्क व सिमाशुल्क कर्मचारींच्या मनात जीवन आणि मालमत्तेच्या असुरक्षिततेची भावना पसरवत आहेत.

(IV) त्यांना स्वतःला आणि मालमत्तेला धोका आणि हानी पोहोचण्याची भीती असल्यामुळे साक्षीदार तुमच्याविरुद्ध पुरावा देण्यास तयार नाहीत.

(V) आता, मी. श्री. सी. व्ही. बापट, पोलीस उपअधीक्षक आणि उपविभागीय पोलीस अधिकारी, भिवंडी विभाग, जिल्हा ठाणे कलम 59 मुंबई पोलीस कायदा, १९५१ च्या अंतर्गत मला दिलेल्या अधिकाराचा जिल्हा दंडाधिकारी ठाणे त्यांच्या क्रं MAG.2/EX दिनांकित 17-1-1955 प्रमाणे प्रदान केलेल्या अधिकारा अनुसार तुम्हाला निर्देश देतो की, सदर आरोपासंदर्भात स्पष्टीकरण द्यावयाचे असल्यास दि. 27.01.1955 रोजी डहाणू येथील उपविभागीय पोलीस कार्यालयात सकाळी 11 वाजता माझ्या समोर हजर राहा.तुम्हाला सादर करावयाचे स्पष्टीकरण आणि साक्षीदारांची चौकशी करणे या कारणास्तव वकीलांचा द्वारे माझ्यासमोर हजर राहण्याचा देखील तुम्हाला अधिकार आहे.

21 जानेवारी 1955 या दिवशी स्वाक्षरी आणि शिक्कामोर्तब केले.

एस.डी/-

पो. उपअधिक्षक कार्यालय, भिवंडी,

भिवंडी दि. 21-01-1955

प्रति,

श्री भागू दुबल भंडारी @ भगवानभाई दुल्लाभाई जाधव रा. भिलाड जिल्हा
ठाणे.

त्या नोटीसद्वारे सदर याचिकाकर्त्याला 27 जानेवारी 1955 रोजी उक्त पोलिस अधिका-या समोर हजर राहण्यास सांगण्यात आले, जेणेकरून याचिकाकर्त्याला पूर्वनियोजित पुरावा सल्यानुसार सादर करता येईल. त्या नोटीसच्या अनुषंगाने याचिकाकर्ते उपरोक्त पोलीस अधिकाऱ्यासमोर हजर झाले आणि त्याच्या खटल्याची सुनावणी वेगवेगळ्या तारखांवर झाली. याचिकाकर्त्याने त्याच्या वतीने साक्ष देण्यासाठी सात 'अादरणीय व्यक्तींची' तपासणी केल्याचा दावा केला आहे. सरतेशेवटी ठाण्याच्या जिल्हा दंडाधिकाऱ्यांनी ठाण्याच्या जिल्ह्याबाहेर याचिकाकर्त्याला बाहेर काढण्याचा आदेश दिला. एक्सटर्नमेंट एक्स डी चा याचिकेवरील हूकूमा अंतर्गत असे समाविष्ट आहे की सदरचिकाकर्त्यानं सादर केलेला पुरावा आणि (प्रथम प्रतिवादी) यांनी दिलेल्या स्पष्टीकरणाचा विचार केल्यानंतर ठाण्याच्या जिल्हा दंडाधिकारी यांनी समाधान व्यक्त केले की

सदयाचिकाकर्ते "केंद्रीय उत्पादन शुल्क आणि सीमाशुल्क अधिका-यांना धमकावितात आणि हल्ला करण्यात गुंतलेले आहेत आणि भिलड आणि आसपासचे रहिवासी आणि इतर गावांतील रहिवासी हे दमणमधून परदेशी दारूच्या बेकायदेशीर तस्करीमध्ये गुंतलेले आहेत" आणि त्याच्या मते, "भिलडचे श्री भागूभाई दुल्लभभाई भंडारी उर्फ भगवानभाई दुल्लभभाई जाधव यांचे विरुद्ध सार्वजनिकरित्या भितीपोटी नागरीक पूढे येण्यास धजत नाहीत, कारण त्यांचेमध्ये त्यांच्या जिवीताची आणि मालमत्ता संरक्षणाबाबत भीती आहे. सदर आदेशाला बेकायदेशीर आणि अधिकारबाह्य म्हणून आव्हान दिले गेले आहे आणि सदरच्या विरोधात याचिकाकर्त्याला प्रतिवादीविरुद्ध योग्य रिट, निर्देश किंवा आदेशासाठी सदर न्यायालयातय धाव घेतली आहे, त्या अनुशंगाने सदर सेवकांना आणि एजंट्सना सदर आदेशाची अंमलबजावणी, प्रगती किंवा पाठपुरावा करणेसाठी कोणतीही पावले न उचलण्याकरीता आणि याचिकाकर्त्याला भिलादमध्ये राहण्यापासून आणि त्याचा व्यवसाय सुरू ठेवण्याच्या अधिकारात कोणत्याही प्रकारे हस्तक्षेप करण्यास मनाई करू नये अशी मागणी केली. याचिकाकर्त्याने निर्वासन आदेशाविरोधात सरकारकडे याचिका दाखल केली होती. परंतु 9 सप्टेंबर 1955 रोजी ही याचिका फेटाळण्यात आली. सदर आदेशाच्या विरोधात याचिकाकर्त्याने संविधानाच्या कलम 226 अंतर्गत मुंबई उच्च न्यायालयात धाव घेतली, परंतु हा अर्जही उच्च न्यायालयाने 7 नोव्हेंबर 1955 रोजी कारवाई होण्यापुर्वी फेटाळला.

या याचिकेच्या उत्तरात या न्यायालयात प्रथम प्रतिवादी म्हणजे जिल्हा दंडाधिकारी, ठाणे यांनी प्रतिज्ञापत्र दाखल केले. त्यांनी शपथेवर असे सांगितले की, त्याने पोलिस अहवालाचा अभ्यास केल्यानंतर आणि याचिकाकर्त्याने सादर केलेल्या स्पष्टीकरण त्याने सादर केलेल्या साक्षीदारांच्या विधानांचा अभ्यास करून आणि त्याच्या वकीलांचे म्हणणे ऐकून तक्रार केलेला बाह्य आदेश पारित केला होता.ते प्रतिज्ञापत्रात पुढे म्हणतात की याचिकाकर्त्याविरुद्धच्या ठोस आरोपांचे सामान्य स्वरूप त्यांना देण्यात आले होते, की त्यांना देण्यात आलेले साहीत्य स्पष्ट होते आणि कोणत्याही प्रकारे अस्पष्ट नव्हते. मात्र ज्या व्यक्तींनी याचिकाकर्त्याविरुद्धची माहिती दिली होती त्यांची नावे उघड करण्यात आली नाही कारण त्या व्यक्ती उघडपणे समोर येऊन सार्वजनिक ठिकाणी साक्षीदार म्हणून त्यांच्या विरोधात साक्ष देण्यास तयार नव्हते. याचिकाकर्त्याच्या विरोधात जनतेसमोर पुरावा देण्यासाठी साक्षीदार पुढे येण्यास तयार नव्हते, यावर त्यांनी समाधान व्यक्त केले. याचिकाकर्त्याच्या हालचाली आणि कृती मात्र आणि फक्त भिलंडच्या आसपास सामान्य लोकांच्या व्यक्तिगत संपत्तिला धोका किंवा हानी पोहोचत नव्हती, तर त्याच्या हालचाली आणि कृत्यांमुळे पोलिस दलाचे सरकारी कर्मचारी आणि केंद्रीय उत्पादन शुल्क जे भिलंड येथे अतिशय जबाबदार काम करत होते, जे की पोर्तुगीज प्रदेश असलेल्या दमण क्षेत्राला लागून असलेल्या भारतीय प्रदेशाच्या सीमेवर होते, त्यांना धोका आणि भीती निर्माण होत होती, असेही ते ठामपणे सांगतात.ते कबूल करतात की याचिकाकर्त्याला न्यायिक

दंडाधिकारी, प्रथम श्रेणी, उंबरगाव यांनी आरोपमुक्त केले कारण साक्षीदार हजर झाले नाहीत आणि भीतीने याचिकाकर्त्याच्या विरुद्ध साक्ष दिली नाही.

1955 च्या याचिका क्रमांक 440 मध्ये, कुंवर रामेश्वर सिंग हे याचिकाकर्ते आहेत आणि प्रतिवादी 1. श्री. डब्ल्यू. के. पाटील, पोलीस उपायुक्त, गुन्हे शाखा (आय) सी. आय. डी., ग्रेटर मुंबई,

2. पोलिस आयुक्त, ग्रेटर बॉम्बे आणि

3. मुंबई राज्य.

याचिकाकर्ते भारताचे नागरिक आहेत आणि अनेक सामाजिक संघटनांशी संबंधित सामाजिक कार्यकर्ते असल्याचा दावा करतात.त्यांनी असा आरोप केला आहे की, मुंबईतील काही भागांत वेश्याव्यवसाय आणि गायन करणाऱ्या मुलींच्या बाबतीत झालेली सुधारणा ही त्यांची मुख्य सामाजिक वृत्ती आहे.2 नोव्हेंबर 1954 रोजी याचिकाकर्त्याला कायद्याच्या कलम 56 सह वाचन केलेल्या कलम 59 अंतर्गत नोटीस बजावण्यात आली.(EX. A. याचिकेवर) त्यांच्यावरील आरोपांची मांडणी करून आणि त्या बाबतीत स्पष्टीकरण करणाऱ्याचे आदेश दिले. सदर नोटीसच्या अनुषंगाने याचिकाकर्ता त्याच्या विरुद्धच्या प्रस्तावित कारवाईच्या विरोधात कारण दाखवण्यासाठी पोलीस अधीक्षकांसमोर हजर झाले.अखेरीस 4 जानेवारी 1955 रोजी पोलीस आयुक्त, दुसरा उत्तरवादी यांनी

असा आदेश दिला की याचिकाकर्त्याने ग्रेटर बॉम्बे हद्दीतून स्वतःला सात दिवसांच्या आत काढून घ्यावे. त्या आदेशाला H चिन्हांकित केले आहे आणि तो खालील प्रमाणे आहे, याचा खालील परिणाम आहे.

तडीपार आदेश

(मुंबई पोलिस कायदा, 1951 चे कलम 56 प्रमाणे)

पोलिस स्टेशन: नागपाडा

क्र. 7/सी/43/1955.

तर बृहन्मुंबईचे पोलीस आयुक्त आणि इतरांनी 13 ऑगस्ट, 1954 आणि 11 डिसेंबर, 1954 रोजी मुंबई पोलीस कायदा, 1951 (1951 चा मुंबई कायदा XXII) कलम 10 च्या उपकलम (2) अन्वये केलेल्या आदेशाद्वारे निर्देश दिले आहेत की, सदर कायद्यांतर्गत असलेले अधिकार, कार्ये आणि कर्तव्ये देखील बृहन्मुंबईचे पोलीस उपायुक्त वापरणार आहेत.

आणि माझ्यासमोर, पोलीस उपायुक्त, गुन्हे शाखा (I) यांनी, कुंवर रामेश्वर सिंग या नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या व्यक्तीविरुद्ध, पुढील प्रभावाने पुरावा ठेवला आहे:-

I. ऑक्टोबर 1953 पासून, फॉकलॅंड रोड, फोरस रोड, सुखलाजी स्ट्रीट, बाष्टी रोड, कमाठीपुरा म्हणून ओळखल्या जाणा-या परिसरात आणि लगतच्या ग्रेटर मुंबईत, त्याच्या हालचाली आणि कृत्यांमुळे सदर भागातील

रहीवासी, व्यवसाय करणारे किंवा भेट देणा-या व्यक्तींना भीती आणि हानी पोहोचत आहे की,

(i) तो त्यांच्या सहकाऱ्यांच्या मदतीने त्यापैकी काही एस. के. मकबूल, अब्दुल राहीमान, सुलेमान उर्फ सपाद, अहमद युसूफ उर्फ अहमद दलाल, शफी आणि इतर, सदर परिसरात राहाणा-या आणि वैश्ययाव्यवसाय किंवा गाण्याचा व्यवसाय करणा-या महिलांकडून हल्ला करण्याची आणि त्यांना शारीरिक दुखापत करण्याची धमकी देऊन पैसा उकळतात;

(ii) तो उपरोक्त सहकाऱ्यांच्या मदतीने, हात उगारून किंवा हात उगारायची धमकी देवून पैश्याची मागणी करतो.

(iii) उपरोक्त महिलांना त्याने मागितलेले पैसा देण्यास भाग पाडण्यासाठी तो आपल्या सहकाऱ्यांना देखील उपरोक्त महिलांच्या व्यवसायाच्या ठिकाणी किंवा त्यांच्या जवळ पाठवतो आणि ग्राहकांना अशा महिलांच्या खोल्यांमध्ये प्रवेश करण्यापासून रोखतो.

(iv) की तो त्याच्या सहका-यामार्फत त्या भागातील दुकानदार, हॉटेल व्यवसायीक, व्यापारी आणी फेरीवाले तसेच सदरहू वेश्या आणि गाणा-या मुली ज्या ईमारतीमध्ये वास्तव्याला आहेत त्यांचे कडून भाडे वसूल करण्या-या

व्यक्तीकडून त्यांना हमला करायची किंवा हमला करायची धमकी देवून आणि तेथून हूसकावून लावण्याची धमकी देवून पैसे उकळतो.

(v) की तो त्याने मागणी केलेले पैसे दिले नाही तर उपरोक्त हॉटेल व्यवसायीक व त्याभागातील फेरीवाले यांचे मालमत्तेला हानी पाहोचवीतो.

(vi) की तो गाणा-या मुलींच्या खोलीत जे लोक करमणूकीकरीता जातात त्या लोकांना भेटून व त्यांना मारहाण करण्याची धमकी देवून आणि त्यांना त्या भागतात प्रवेश न करण्याची धमकी देवून त्या लोकांकडून पैश्याची मागणी करतात.

(vii) की त्याने असे वरील प्रमाणे बरेच कृत्य केले आहे.

II. की, वरील घटनांवरील साक्षिदार, त्यांना किंवा त्याचे साक्षीदारांच्या कडून मारहाण होईल ह्या भितीपोटी, जाहीररीत्या साक्ष देण्याकरीता पुढे येत नाही.

आणि मी सदर व्यक्तीचे म्हणणे ऐकले आहे आणि त्याने दिलेल्या स्पष्टीकरणावर आणि त्याने सादर केलेल्या साक्षीदारांनी दिलेल्या पुराण्यासंदर्भात विचार केला आहे आणि त्या वकीलाचा युक्तीवाद ऐकला आहे.

आणि वर नमूद केलेल्या सर्व पुराव्यांचा आणि स्पष्टीकरणांचा विचार केल्यानंतर, मला असे दिसते की:- ऑक्टोबर 1953 पासून कुंवर रामेश्वर

सिंग यांच्या हालचाली आणि कृत्यांमुळे, फॉकलँड रोड, फोरस रोड, सुखलाजी स्ट्रीट, बाष्टी रोड, कमाठीपुरा आणि ग्रेटर बॉम्बेच्या आसपासच्या भागात व्यवसाय करण्यासाठी किंवा भेट देण्यासाठी येणा-या व्यक्तींना धोका निर्माण होत आहे आणि ती व्यक्ती नमूद केलेल्या कामांमध्ये गुंतलेली आहे.

आणि माझ्या मते साक्षीदार सदर व्यक्तीविरूद्ध त्यांच्या सुरक्षेच्या कारणावरून तसेच भितीमुळे साक्ष पूरावा देणे साठी पुढे येऊ इच्छित नाहीत;

सबब आता, सदर कायद्याच्या कलम 56 अंतर्गत माझ्याकडे असलेल्या अधिकारांचा वापर करून, मी, श्री. डब्ल्यू. के. पाटील, पोलीस उपायुक्त, गुन्हे शाखा (I) सी. आय. डी., ग्रेटर बॉम्बे याद्वारे निर्देश देतो की सदर कुंवर रामेश्वर सिंग हे स्वतःला सेंट्रल रेल्वेच्या ग्रेटर बॉम्बेच्या मर्यादेबाहेर स्वतःला सात दिवसांच्या आत हा आदेश मिळाल्यापासून काढून घेतील. आणि मी पुढे निर्देश देतो की ते सदर आदेशाच्या तारखेपासून दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी, बृहन्मुंबईचे पोलीस आयुक्त किंवा मुंबई सरकारच्या लेखी परवानगीशिवाय, बृहन्मुंबईच्या उक्त भागात प्रवेश करणार नाहीत.

एस.डी. डब्ल्यू. के. पाटील,

डी. पोलिस आयुक्त, गुन्हे शाखा

(आय) सी. आय. डी. ग्रेटर मुंबई

वर उद्धृत केलेला आदेश परिपूर्ण असून त्यांच्यावरील आरोपांचे स्वरूप स्पष्ट करतो ज्याचे स्पष्टीकरण देण्यासाठी त्यांना बोलावण्यात आले होते. याचिकाकर्त्याने तिसरा उत्तरवादी मुंबई राज्याकडे अपील करण्यास प्राधान्य दिले.परंतु 17 जानेवारी 1955 रोजी त्यांची याचिका फेटाळण्यात आली. याचिकाकर्त्याने अनुच्छेद 226 अंतर्गत याचिकेद्वारे प्रतिवादीनी दिलेल्या आदेशाच्या वैधतेस मुंबई उच्च न्यायालयात आव्हान दिले, परंतु सुनावणीनंतर 14 मार्च 1955 रोजी ते फेटाळण्यात आले. उच्च न्यायालयाचा न्यायनिर्णय 'निशाणी डी' आहे. याचिकेवर सुनावणी करणाऱ्या मुंबई उच्च न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशांनी याचिकाकर्त्यांचे मुख्य आरोप आणि पहिल्या उत्तरवादी यांनी शपथेवर याचिकेच्या उत्तरात प्रतिज्ञापत्र, थोडक्यात मांडले आहे. विद्वान न्यायमुर्तींनी आपल्या निकालात असे निरीक्षण नोंदवले की याचिकेतील दावे आणि उत्तरातील प्रतिज्ञापत्रातील बाबी लक्षात घेता, पोलीस उपायुक्तांना हे माहित होते की साक्षीदार याचिकाकर्त्यांच्या विरोधात पुरावा देण्यास तयार आहेत, असे म्हणणे त्यांच्यासाठी अशक्य होते.याचिकाकर्त्याने लेटर्स पेटंट अपीलवर सुनावणी केली आणि मुख्य न्यायाधीश आणि मुंबई उच्च न्यायालयाच्या आणखी एका न्यायाधीशाच्या खंडपीठाने याचिका फेटाळून लावत असे म्हटले की, एकदा प्राधिकरणाने असे मत मांडले की साक्षीदार याचिकाकर्त्यांच्या विरोधात सार्वजनिकरित्या पुरावा देण्यास तयार नाहीत, तर न्यायालय त्या मताच्या मागे जाऊ शकत नाही. त्यांनी पहिल्या उत्तरवादी ने पुढाकार घेवून केलेल्या

कारवाईमध्ये प्रामाणिकपणाची कमतरता असल्याच्या विनंतीला देखील नकार दिला.

याचिकाकर्त्याने ग्रेटर बॉम्बेच्या मर्यादेबाहेर स्वतःला काढून घेतले.

6 एप्रिल 1955 रोजी मुंबईतील गिरगाव येथील प्रेसिडेन्सी मॅजिस ट्रेट, चौथ्या न्यायालयासमोर प्रलंबित असलेल्या खटल्यात त्यांच्या विरोधात अटक वॉरंट जारी करण्यात आले आहे हे कळल्यानंतर, याचिकाकर्त्याने न्यायालयात हजर राहण्यासाठी ग्रेटर बॉम्बे मध्ये प्रवेश केला, परंतु तडीपारच्या आदेशाचा भंग केल्याबद्दल त्याला कायद्यांतर्गत अटक करण्यात आली. त्यांच्यावर मुंबईतील माझगाव येथील सहाव्या न्यायालयात प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांसमोर कायद्याच्या कलम 142 अंतर्गत गुन्हा दाखल करण्यात आला. दंडाधिकाऱ्यांनी त्याला दोषी ठरवले आणि 1955 सालच्या 8 सप्टेंबरच्या निकालाद्वारे त्याला नऊ महिन्यांच्या सश्रम कारावासाची शिक्षा सुनावण्यात आली. दंडाधिकाऱ्यांचा न्यायनिर्णय याचिकेवर 'एफ' निशाणी वर दाखल आहे. मुख्यतः वर उल्लेख केलेल्या उच्च न्यायालयाच्या निकालांवर अवलंबून राहून, त्या आदेशाची घटनात्मकता कायम ठेवत, त्यांच्याविरुद्ध दिलेला बहिष्काराचा आदेश बेकायदेशीर होता हा याचिकाकर्त्याचा युक्तिवाद विद्वान दंडाधिकाऱ्यांनी फेटाळून लावला. त्यांच्याविरुद्ध जारी केलेल्या वॉरंटचे पालन करून त्याने ग्रेटर बॉम्बेमध्ये प्रवेश केला होता, या त्याच्या बचावासंदर्भात, विद्वान दंडाधिकाऱ्यांनी असे निरीक्षण नोंदवले की खरं तर,

याचिकाकर्त्याच्या वकिलाने त्याच्यापुढे दिलेल्या जबाबानुसार त्याने हे पाऊल "आदेशाची वैधता तपासण्यासाठी" उचलले होते.दुसरे म्हणजे, विद्वान दंडाधिकाऱ्यांनी योग्यच निदर्शनास आणून दिले आहे की याचिकाकर्त्याने मुंबईला परतण्यापूर्वी पोलीस आयुक्तांची पूर्व परवानगी घेतली पाहिजे होती, अन्यथा बहिष्काराचा आदेश निरर्थक ठरेल.ज्या पोलीस अधिकाऱ्यांनी याचिकाकर्त्याविरुद्ध कारवाई केली होती, त्यांच्याविरुद्ध दुर्भावनापूर्ण आरोप करण्यात आलेले नाहीत, असेही दंडाधिकाऱ्यांनी आपल्या न्यायनिर्णयात नमूद केले.

याचिकाकर्त्याने मुंबई उच्च न्यायालयात अपील केले ज्याने 5 ऑक्टोबर 1955 रोजी दिलेल्या निकालाद्वारे दोषसिद्धी आणि शिक्षा कायम ठेवली.उच्च न्यायालयाचा न्यायनिर्णय याचिकेवर निशाणी 'जी' आहे.मुंबई उच्च न्यायालयाच्या खंडपिठाने अपीलकर्त्याच्या तर्फे केलेला युक्तिवाद फेटाळून लावला, की बाहेर काढण्याचा आदेश अवैध होता, मुख्यतः त्याच न्यायालयाच्या आधीच्या निकालावर विसंबून राहून, ज्याद्वारे त्या आदेशाची घटनात्मकता कायम ठेवली होती. उच्च न्यायालयाच्या 1956 च्या निकालात नमूद केलेले आणखी एक प्रकरण काहीसे महत्वाचे आहे.मुख्यमंत्र्यांच्या सचिवांनी परवानगी देत याचिकाकर्त्याला पाठविलेल्या पत्रावर त्यांच्या वतीने अपीलकर्त्याचा भरवसा ठेवण्यात आला होता की, गृहविभागाच्या जिल्हा सचिवांना भेटण्यासाठी त्याला मुंबईला येण्यास सांगितले. सरकारी वकिलांनी केलेल्या चौकशीत असे आढळून

आले व त्यांनी न्यायालयाला कळवले की या कथित पत्रावर मुख्यमंत्र्यांच्या सचिवाची स्वाक्षरी केलेली नाही आणि प्रत्यक्षात असे कोणतेही पत्र त्यांना पाठवण्यात आलेले नाही. ते बयाण केले जात असताना, याचिकाकर्त्यांच्या वकिलाने त्याच्या या दाव्यावर जोर दिला नाही की तो परतीच्या परवानगीनंतर आला होता. चिकाकर्त्याने 1955 च्या याचिका क्रमांक 601 मधील उच्च न्यायालयाच्या उक्त निकालाविरुद्ध अपील करण्यासाठी विशेष परवानगीसाठी हया न्यायालयात धाव घेतली. याचिकेतील एक गाफ्हाणं असे होते की उच्च न्यायालयाने असे मानायला हवे होते की हद्दपारीचा आदेश बेकायदेशीर होता आणि याचिकाकर्त्याचा प्रवेश कायदेशीर होता.या न्यायालयाच्या घटनापीठ खंडपीठाने 21 नोव्हेंबर 1955 रोजी दिलेल्या आदेशाद्वारे अपील करण्यासाठी विशेष परवानगीची याचिका फेटाळली.यामुळे याचिकाकर्त्यातर्फे केलेल्या खटल्याचे जबाब पूर्ण होते.

या याचिकेच्या उत्तरात पहिल्या उत्तरवादी ने न्यायालयात शपथेवर प्रतिज्ञापत्र दाखल केले. याचिकाकर्त्याविरुद्धच्या संपूर्ण खटल्याची पार्श्वभूमी असलेल्या या प्रतिज्ञापत्रात नमूद केलेली तथ्ये काही तपशीलवार सांगणे आवश्यक आहे.सदरचिकाकर्ते हे मूळचे उत्तर प्रदेशातील गोंडा जिल्ह्यातील बलरामपूरचे रहिवासी असल्याचे सांगितले जाते. 1940 मध्ये शालेय परीक्षा उत्तीर्ण झाल्यानंतर ते 1942 मध्ये तत्कालीन रॉयल इंडियन नेव्हीमध्ये रुजू झाले.1946 साली ते

मुंबईतील एस. एस. तलवारशी संलग्न असताना त्यांची नोकरीन सुटका करण्यात आली. 1947 मध्ये ते बी. बी. अँड सी. आय. रेल्वेमध्ये कारकून म्हणून रुजू झाले आणि त्यांच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यावर निराधार आरोप केल्याबद्दल जुलै 1947 मध्ये त्यांना त्यांच्या पदावरून काढून टाकण्यात आले. 1949 मध्ये त्यांनी ग्रेटर बॉम्बेच्या पोलिस दलात प्रवेश करण्याचा प्रयत्न केला, परंतु ते विश्वासाह नसल्याचे आढळून आल्याने ते अयशस्वी झाले. त्यानंतर, ऑगस्ट 1950 मध्ये ते राज्य परिवहन विभागात कारकून म्हणून रुजू झाले, परंतु एप्रिल 1951 मध्ये त्यांना पुन्हा त्या पदावरून हटवावे लागले. नंतर याचिकाकर्त्याने मुंबई मध्ये तो पाकिस्थानचा निर्वासित आहे असे खोटे निवेदन करून निवासस्थान मिळवले. त्याच्यावर खटला चालवण्यात आला आणि त्याला दोषी ठरवण्यात आले आणि त्याला .30 रुपयांचा दंड ठोठावण्यात आला किंवा दंड न भरल्यास तिन महिन्यांच्या कठोर कारावासाची शिक्षा सुनावण्यात आली. मुंबई जिल्हा उच्च न्यायालयातील दोषसिद्धी आणि शिक्षेच्या त्या आदेशाविरुद्धची त्यांची याचिका सप्टेंबर 1954 मध्ये मुंबई खंडपीठाच्या विभागीय खंडपिठाने फेटाळली. अशाच एका खोट्या निवेदनावर त्याने इव्हॅंक्यूई प्रॉपर्टीच्या संरक्षकाकडून मुंबईतील दोन दुकाने मिळवली होती. त्या दुकानातून त्याला बाहेर काढण्याकरिता त्याच्यावर आवश्यक ती कारवाई करावी लागली. वर नमूद केल्याप्रमाणे सरकारी नोकरीतून काढून टाकल्यानंतर, याचिकाकर्ते एक सामाजिक कार्यकर्ता म्हणून 10,000 हून अधिक सार्वजनिक महिला राहत असलेल्या बृहन्मुंबईच्या काही भागांमध्ये प्रामुख्याने 'रेडलाइट

डिस्ट्रिक्ट' मध्ये उदयास आला. आपल्या सहकाऱ्यांसह त्याने भाडे न देण्याची मोहीम सुरू केली आणि तथाकथित स्वयंसेवकांच्या मदतीने हिंसाचाराचा अवलंब केला, जे स्वतः दुष्ट चालीचे, तडीपार, मदपी आणि अगोदर शिक्षा झालेले लोक होते. त्यांच्यासारख्या सहकाऱ्यांच्या मदतीने तो 'रेडलाइट डिस्ट्रिक्ट' मध्ये धमक्या आणि दहशतीच्या जोरावर त्याच्या पीडितांकडून पैसा वसूल केला. अशा प्रकारे सर्व संशयास्पद मार्गांनी याचिकाकर्त्याने त्या जिल्ह्यातील रहिवाशांना आणि त्या ठिकाणी वारंवार येणाऱ्या लोकांना त्रास देऊन पैसे उकळण्यास सुरुवात केली.²⁹ परिच्छेदांमधील उर्वरित दीर्घ प्रतिज्ञापत्र हे याचिकाकर्त्याने त्यांच्याविरुद्ध पोलिस कॉम्बी नेशनचा बळी ठरल्याचे किंवा कायद्याने निर्धारित केलेल्या प्रक्रियेचे पालन केले गेले नाही किंवा याचिकाकर्त्याला त्याचे प्रकरण अधिकाऱ्यांना समजावून सांगण्याची योग्य आणि पूर्ण संधी मिळाली नाही, असे केलेले आरोप नाकारण्यासाठी समर्पित आहे. प्रतिज्ञापत्रात पुढे असे म्हटले आहे की, ज्या साक्षीदारांनी याचिकाकर्त्याविरुद्ध पोलिसांना आपले जबाब दिले होते, ते त्यांच्याविरुद्ध उघडपणे साक्ष देण्यासाठी पुढे येऊ इच्छित नव्हते आणि जे साक्षीदार हजर झाले होते, त्यापैकी काही साक्षीदारांना याचिकाकर्त्याने प्राथमिक चौकशीदरम्यान केलेल्या त्यांच्या मूळ जबाबात बदल करण्यासाठी दबाव आणला. त्या दाव्यांवर पहिल्या उत्तरवादीने सादर केले की त्यांच्याविरुद्धची कार्यवाही नियमित होती आणि खालील अॅक्टच्या तरतुदींनुसार होती, तेव्हा त्याच्या तर्फे मांडण्यात आलेले गाव-हाणे निरर्थक आहेत.

या दोन याचिकांवर 1955 च्या याचिका क्रमांक 272 सह सुनावणी झाली होती, ज्याचा निपटारा एका वेगळ्या न्यायनिर्णयाद्वारे केला गेला. त्या प्रकरणात कायद्याच्या कलम 57 अंतर्गत आक्षेपार्ह आदेश पारित करण्यात आला होता. कायद्याचे कलम 56 ते 59 बारकाईने संबंधीत आहेत. कलम 56 ते 59 च्या वैधतेस आव्हान देणारे श्री. पुरुषोत्तम यांचा युक्तिवाद त्या न्यायनिर्णयात हाताळले गेले आहे आणि येथे त्यांची पुनरावृत्ती करण्याची आवश्यकता नाही. मात्र या दोन प्रकरणांमध्ये, म्हणजे कायद्याचे कलम 56, जे या अटींमध्ये आहे, त्यात आक्षेपार्ह असलेल्या कलमाच्या तरतुदींचा विचार करणे आवश्यक आहे:-

" जेव्हा जेव्हा बृहन्मुंबई आणि इतर क्षेत्रासाठी कलम 7 अन्वये आयुक्तांची नियुक्ती करण्यात आली आहे अशा इतर क्षेत्रांमध्ये आणि सदर क्षेत्रांमध्ये किंवा क्षेत्रांमध्ये राज्य सरकार अधिकृत राजपत्रात अधिसूचनेद्वारे सदर कलमाअन्वये आदेश जिल्हा दंडाधिकारी किंवा त्यांचे वतीने राज्य सरकारने विशेषतः सक्षम केलेल्या उपविभागीय दंडाधिकारी पर्यंत वाढवू शकेल अशा इतर क्षेत्रांमध्ये (अ) कोणत्याही व्यक्तीच्या हालचाली किंवा कृत्यामुळे जिवीताला किंवा मालमत्तेस धोका निर्माण होत आहे किंवा नुकसान होत आहे, किंवा (ब) अशी व्यक्ती बळजबरी किंवा हिंसाचाराशी संबंधित गुन्हात सक्रीय किंवा भारतीय दंड संहिता अध्याय XII, XVI किंवा XVII अंतर्गत दंडनीय गुन्हायास प्रोव्हाहन देण्यात आहे किंवा गुंतलेली आहे असे मानल्यासाठी वाजवी कारणे आहेत, आणि

जेव्हा अधिका-याच्या मते साक्षिदार स्वतःहून पुढे येवून साक्ष पुरावा देण्यास, त्या व्यक्तीच्या भितीपोटी, स्वतःच्या जिवीताची किंवा मालमत्तेची भितीपोटी, धजत नाही किंवा (क) एखाद्या स्थलांतरिताच्या सततच्या वास्तव्यामुळे साथीच्या आजाराचा उद्रेक होण्याची शक्यता आहे, असे नमुद केलेले अधिकारी, त्याच्या वर लेखी आदेश देउन किंवा ढोल - ताशांच्या गजरात किंवा त्याला योग्य वाटेल तसे इतर प्रकारे अशा व्यक्तीला किंवा स्थलांतरित व्यक्तीला हिंसा आणि अलार्म किंवा अशा रोगाचा उद्रेक किंवा प्रसार रोखण्यासाठी किंवा स्वतः ला काढून टाकण्यासाठी आवश्यक वाटेल तसे वागण्याची निर्देश देउ शकतात त्याच्या कार्यक्षेत्राच्या स्थानिका हद्दीतील क्षेत्राबाहेर असा मार्ग आणि जोपर्यंत संबंधित अधिकारी विहीत करेल आणि ज्या भागतून त्याला स्वतःला टाकण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत त्या भागात प्रवेश करू नये.

आदेशाची कार्यप्रणाली आदेशन्वीत होण्यासाठी या प्रकरणांशी संबंधित वर उद्धृत केलेल्या भागांच्या विशेष संदर्भासह यांनी हे आवश्यक आहे की (1) कोणत्याही व्यक्तीच्या हालचाली किंवा कृत्यांमुळे व्यक्ती किंवा मालमत्तेची भीती, धोका किंवा हानी होत आहे किंवा त्याचा धोका आहे, किंवा अशी व्यक्ती बळजबरी किंवा हिंसाचाराचा समावेश असलेल्या गुन्ह्यात किंवा भारतीय दंड संहिता XII, XVI किंवा XVII अध्यायांतर्गत दंडनीय गुन्ह्यात किंवा अशा कोणत्याही गुन्ह्यास प्रवृत्त करण्यात गुंतलेली आहे किंवा गुंतलेली आहे असे

मानण्यासाठी वाजवी कारणे आहेत, आणि (2) अशा अधिकाऱ्याच्या मते, जेव्हा संबंधित अधिकारीचे सदर दोन महत्त्वाच्या बाबींबद्दल समाधान होते, तेव्हा तो अशा व्यक्तीला त्याच्या अधिकारक्षेत्राच्या स्थानिक मर्यादेबाहेर जाण्याचे आणि कलम 58 मध्ये नमूद केल्यानुसार दोन वर्षांपेक्षा जास्त कालावधीसाठी सदर भागात परत न येण्याचे निर्देश देऊ शकतो.परंतु असे आदेश पारित करण्यापूर्वी, ज्या व्यक्तीविरुद्ध कलम 56 अंतर्गत कारवाई करण्यात आली आहे, त्याला "त्याच्याविरुद्धच्या भौतिक आरोपांचे सामान्य स्वरूप" याबद्दल लेखी माहिती दिल्यानंतर तो सादर करू शकेल असा पुरावा सादर करून त्याच्याविरुद्धच्या प्रकरणांचे स्पष्टीकरण देण्याची संधी दिली पाहिजे.अशा व्यक्तीला त्याचे स्पष्टीकरण आणि पुरावा सादर करण्याच्या उद्देशाने वकीलांचे किंवा वकीलांचेद्वारे अधिकाऱ्यासमोर हजर राहण्याचा अधिकार आहे.

कलम 59 मध्ये नमूद केलेली संधी त्यांना देण्यात आलेली नाही, असा युक्तिवाद याचिकाकर्त्यातर्फे करण्यात आलेला नाही.परंतु याचिकाकर्त्यांविरोधातील पुराव्यांचा तपशील आणि त्यांच्या कथित कारवाया याबद्दल तक्रार करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला असा तपशिल त्यांना देण्यात आलेले नाही. त्या युक्तिवादात दुसऱ्या खटल्यातील न्यायनिर्णय हाताळले गेले. त्यामुळे प्रत्येक याचिकाकर्त्यातर्फे त्याच खटल्याशी संबंधित असलेल्या विशिष्ट युक्तिवादांवरच चर्चा करणे आवश्यक आहे.

1955 च्या सदरयाचिका क्रमांक 439 मध्ये असे म्हटले गेले होते की न्यायालयाने गुरबचन सिंग विरुद्ध मुंबई राज्य हया प्रकरणात जे मत व्यक्त केले ते खालीलप्रमाणे नमूद केले:-

" हा कायदा निश्चितच एक विलक्षण कायदा आहे आणि मात्र अशा अपवादात्मक प्रकरणांची पूर्तता करण्यासाठी बनवण्यात आला आहे, जेथे कोणीही साक्षीदार त्यांच्या शारिरीक किंवा मालमत्तेच्या हिंसाचाराच्या भीतीने काही वाईट व्यक्तींविरुद्ध सार्वजनिकरित्या साक्ष देण्यास तयार नसतात, ज्यांच्या उपस्थितीमुळे काही भागात लोकांच्या सुरक्षेचा धोका निर्माण होतो.

पोलिसांसमोरील सर्व साक्षीदार खुल्या न्यायालयात पुरावा देण्यास तयार नसतील तर कलम 56 च्या तरतुदी विचारात घेतल्या जाऊ शकत नाहीत या युक्तिवादाचे समर्थन करण्यासाठी 'साक्षीदार नाहीत' या शब्दांवर जोर देण्यात आला आहे. आमच्या मते, मुखर्जी, न्यायमूर्ती (जसे ते त्यावेळी होते) यांनी वर उद्धृत केलेल्या या न्यायालयाच्या निरीक्षणांचे खूप जास्त वाचन केले जात आहे. प्रत्येक साक्षीदार खुल्या न्यायालयात पुरावा देण्यास तयार नसेल, तर कलम 56 च्या तरतुदी पोलिसांना उपलब्ध नाहीत, असे न्यायाधीशाला सांगण्याचा हेतू नव्हता आणि त्याने असे म्हटले आहे असे आम्हाला वाटत नाही. वर उद्धृत केलेल्या कलम 56 चे शब्द त्या टोकाच्या विरोधाशी जुळत नाहीत. जर कलम 56 च्या त्या भागावर असा टोकाचा अर्थ लावला गेला तर अशा स्थिति-विशेषची कल्पना करणे

कठीण नाही जिथे ते कलम कोणत्याही प्रकरणात लागू करणे जवळजवळ अशक्य होईल.

या प्रकरणात याचिकाकर्त्यातर्फे असा युक्तिवाद करण्यात आला की या कलमात पोलीस दलाचे सदस्य आणि सीमाशुल्क विभागाचे कर्मचारी आणि अधिकाऱ्यांव्यतिरिक्त इतर साक्षीदारांचा विचार केला जातो. असे म्हटले जाते की सर्व धोकादाये स्थितीचा सामना करणे आणि जिवावर उदार असलेल्या गुन्हेगारांविरुद्धही उघडपणे समोर येऊन त्यांचे विरुद्ध न्यायालयात पुरावे देणे आणि त्यांची उलटतपासणी करणे हे सीमाशुल्क विभागाच्या कर्मचा-यांना पोलीस दलाचे कर्तव्य आहे. हा परिपूर्णतेचा सल्ला आहे जो पोलीस दलाच्या प्रत्येक सदस्य पोलीस दल किंवा सीमाशुल्क विभागाच्या प्रत्येक कर्मचाऱ्याचे विभाग कदाचित कारवाई करू शकणार नाही. पुढे, या कलमाच्या तरतूदी साक्षिदार या शब्दाला अशा कोणत्याही मर्यादित अर्थाचे समर्थन करत नाहीत. त्यामुळे, आमच्या मते, पोलीस दलाचे सदस्य आणि सीमाशुल्क विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी आणि इतरांनी नेहमी उघडपणे येऊन गुन्हेगार किंवा संभाव्य गुन्हेगारांविरुद्ध पुरावे दिले पाहिजेत या युक्तिवादाला कोणतेही समर्थन नाही. जर खात्री असलेल्या अधिकाऱ्याचे असे समाधान झाले की ते कोणत्याही प्रकारचे साक्षीदार असले तरी ते उघडपणे समोर येऊ इच्छित नाहीत, तर कलम 56 च्या लागू केलेल्या अटींपैकी एक अट पूर्ण केली

जाते आणि ते साक्षीदार कोणत्या वर्गातील व्यक्तींमधून येऊ शकतात याचा विचार करणे थांबवण्याची त्यांना आता गरज नाही.

1955 च्या याचिका क्रमांक 440 मध्ये याचिकाकर्त्याच्या वकिलाला हे अधिक कठीण काम होते कारण याचिकाकर्त्याच्या विरोधात फौजदारी खटल्यात अध्यक्षीय दंडाधिकारी आणि उच्च न्यायालयाने याचिकेवर या न्यायालयात आदेश करण्यासाठी विशेष परवानगीची याचिका फेटाळण्यात आली होती. परंतु याचिकाकर्त्यातर्फे असा युक्तिवाद करण्यात आला की कलम 56 हे स्वतः अनुच्छेद 19 च्या तरतुदींचे उल्लंघन करणारे म्हणून अवैध होते. हा युक्तिवाद जो या न्यायालयाने गुरबचन सिंग विरुद्ध मुंबई राज्य मध्ये आधीच हाताळला आहे. त्या प्रकरणात, मुखर्जी, न्यायमुर्ती (त्यावेळी ते तसे होते) यांनी मुंबई शहर पोलीस कायदा, (1902 चा मुंबई कायदा IV) च्या कलम 27 (1) च्या घटनात्मक वैधतेचे परीक्षण केल्यानंतर न्यायालयाचा न्यायनिर्णय पारीत केला. कलमाचे चलनात्मक कार्यकारी शब्द जवळजवळ कायद्याच्या कलम 56 सारखेच आहेत. त्यामुळे या प्रकरणात त्याच तरतुदींच्या घटनात्मकतेची पुन्हा तपासणी करण्याची आवश्यकता नाही. या न्यायालयाने त्या निर्णयाचा अधिकार ढवळून काढण्याचा कोणताही प्रयत्न केला नाही हे निदर्शनास आणून देणे पुरेसे आहे.

या प्रकरणात याचिकाकर्त्याच्या तर्फे राहिलेले श्री. दादाचंजी यांनी सौम्यपणे असे सुचवले की याचिकाकर्त्याविरुद्ध दंडात्मक कलम अंतर्गत कारवाई

करण्यात आली आहे. त्यांनी त्यांच्याविरुद्ध प्रलंबित असलेल्या खटल्याची देखरेख करण्यासाठी ग्रेटर मुंबईत प्रवेश केला होता, ज्यामध्ये यांना अटक करण्याचे वॉरंट जारी करण्याचे आदेश होते.परंतु हा एक बंद अध्याय आहे, कारण या न्यायालयासह ईतर न्यायालयांनी देखील त्यांना मुंबई उच्च न्यायालयाच्या निकालाविरुद्ध अपील करण्यासाठी विशेष परवानगी देण्यास नकार दिल्याने त्यांची शिक्षा निश्चित झाली आहे.त्यांनी पुढे असा युक्तिवाद केला की यांना ग्रेटर बॉम्बेमध्ये प्रवेश केल्याबद्दल त्यांची शिक्षा ही निर्बंधांची आणि ज्या कायद्यांतर्गत त्यांच्याविरुद्ध बहिष्काराचा आदेश देण्यात आला होता त्या कायद्याची अवास्तव क्षमता दर्शवते.परंतु जर याचिकाकर्त्याने मात्र कायद्याने सूचित केलेला मार्ग, म्हणजे विहित प्राधिकरणाची पूर्वपरवानगी घेणे, जर केले असते, तर तो खटला आणि शिक्षा टाळू शकला असता. त्यामुळे हा युक्तिवाद निरर्थक आहे, काही वावगे नाही, असे गृहीत धरले पाहिजे.

उपरोक्त कारणमिमासे अनुसार असे मानणे आवश्यक आहे की कायद्याचे कलम 56 असंवैधानिक नाही आणि याचिकाकर्त्याविरुद्ध दिलेले आदेश अवैध नाहीत. हे अर्ज फेटाळले पाहिजेत.

जगन्नाथादास न्यायमूर्ती:- गुरुबचन सिंग वि. द स्टेट ऑफ बॉम्बे मधील या न्यायालयाच्या निर्णयाच्या अनुशंगाने मी सहमत आहे की या याचिका फेटाळल्या पाहिजेत.

परंतु मला असे मांडणे योग्य वाटते की जर हे प्रकरण एकसंध असेल तर मुंबई पोलिस कायदा, 1951 (1951 चा मुंबई कायदा XXII) च्या कलम 56 (बी) ची वैधता कायम राखण्यात मला अडचण जाणवली असती, कारण त्यात निर्दिष्ट प्रकरणांमध्ये येणाऱ्या गुन्ह्यांच्या अधिक गंभीर वर्गांना, एकतर विचारात घेतलेल्या गुन्ह्यांच्या स्वरूपामुळे किंवा ज्या परिस्थितीत तो केला जाणार आहे त्यामुळे गंभीर असलेल्या गुन्ह्यांचे सीमांकन केले गेले नाही. कार्यकारी अधिकाऱ्यांना एखाद्या व्यक्तीला इतक्या दीर्घकाळासाठी म्हणजे दोन वर्षासाठी तडीपार करण्याचा अधिकार असलेली तरतूद वाजवी धरण्यातही मला अडचण जाणवली असती. कोणत्याही वेळी रद्द करण्याचा अधिकार संबंधित अधिकाऱ्याकडे निहित असल्याचे म्हटले गेले आहे. असे असूनही, मी विचार करायला हवा होता की, तीन महिन्यांत एकदा किंवा सहा महिन्यांत एकदा, काही नमूद केलेल्या नियतकालिक अंकैफियताने आदेशाचा आढावा घेण्याचे बंधन न ठेवता, एखाद्या व्यक्तीला त्याच्या घरातून इतक्या दीर्घ कालावधीसाठी बाहेर काढण्याचा अधिकार देणे, हे प्रथमदर्शनी अवास्तव आहे. वरकरणी हद्दीपारी ही स्थानबद्धता इतका वैयक्तिक स्वातंत्र्यात हस्तक्षेप करणारी गंभीर बाब नाही असे दिसते. परंतु प्रत्यक्ष व्यवहारात संबंधित व्यक्तीला-किंवा जर तो कमावणारा सदस्य असेल तर त्याच्या उर्वरित कुटुंबाला अधिक गंभीर हानी होऊ शकते. हद्दीपार केलेल्या व्यक्तीला अक्षरशः दुसऱ्या ठिकाणच्या रस्त्यावर फेकले जाते जिथे त्याला नव्याने आपला उदरनिर्वाह शोधावा लागतो. त्याला एका नवीन समाजात त्याच्या विरुद्ध

बहिष्काराचे काळे ठसे घेऊन सुरुवात करावी लागते आणि त्यामुळे तो अधिक गुन्हेगारी प्रवृत्तीकडे जाऊ शकतो. दुसरीकडे, स्थानबद्धतेतल्या व्यक्तीच्या बाबतीत, सांगावयाचे असल्यास राज्याला सामान्यतः त्याची काळजी घेणे किंवा घेण्यास बांधील असते आणि योग्य प्रकरणांमध्ये त्याच्या कुटुंबाचीही तरतूद करावी लागते.

तथापि, या न्यायालयाचा पूर्वीचा निर्णय जो माझ्यावर बंधनकारक आहे, तो लक्षात घेता, मी मुंबई पोलीस कायदा, 1951 च्या कलम 56 ची वैधता आणि या दोन प्रकरणांमध्ये त्याखाली पारित केलेल्या बहिष्काराच्या आदेशांची वैधता स्वीकारण्यास तयार आहे.

याचिका फेटाळण्यात आली.

X-X-X-X

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्याय निर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता

विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि
अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X